

## Družina danes — demokratizacija razmerij ali nemoč

Gabi Čačinovič-Vogrinič\*

Prispevek temelji na izidih opravljene raziskave o družini, ki ob ugotavljanju nekaterih posebnosti medosebnih razmerij opozarja na socializacijski okvir, v katerem se otrok uči živeti v samoupravnih družbenih razmerjih.<sup>1</sup> Položaj človeka v naši družbi, spremenjeni položaj žene, enakopravnost, ki nujno izhaja iz enakovredne udeležbe moža in žene pri zagotavljanju temeljev družinske skupnosti, terjajo preoblikovanje vseh družinskih vlog.

### Socialno-psihološke posebnosti preobrazbe družine

Odločitev za demokracijo je že postala resnična potreba družine, družbe in otroka, ki se vrašča v samoupravna razmerja. Zaradi potrebe po demokratičnih razmerjih se starši in otroci zavestno spoprimejo z njo. Odločitev za demokracijo pomeni tudi odpiranje družine v družbo in zastruje vprašanje kakšno naj bo sodelovanje in kakšno vlogo v tem sodelovanju ponujajo staršem in otrokom najprej vrtec in šola, potem krajevna skupnost.

Družina danes potrebuje družbeno pomoč tudi pri svoji notranji preobrazbi. Ustvarjati demokratična razmerja ali nemoč, je dilema, ki jo zastruje tudi ponudba družbe družini.

Omenjena raziskava opozarja predvsem na psihološka vprašanja v procesih preobrazbe k demokratičnosti, na socialno-psihološke ovire v družini.

Spoznali smo te ovire: patriarhalne norme in vrednote o družini, o vlogah žene, moža, otroka in odraslega, ambivalentna stališča do enakopravnosti, pomanjkljivo socialno znanje, nemoč pred nujno zavestnega oblikovanja razmerij, pogovora in dogovora. Našli smo še malo pripravljenosti za reševanje napetosti in nasprotij v razmerjih, ki jih moramo oblikovati iz dneva v dan.

V raziskavi se je pokazalo, da je velika večina zaposlenih žena in mater svojo vlogo modificirala tako, da je starim, tradicionalnim in patriarhalnim pričakovanjem dodala nova. Nalogam, ki jih je imela že prej, je dodala tiste, ki jih prinašata služba in za številne tudi družbena

dejavnost. Izbrala je po svoje lažjo pot, pot, ki ne terja resnične preobrazbe vseh družinskih vlog k enakopravnosti, predvsem lastne ne. Zdi se, kot da bi se žena s preobremenjenostjo izogibala naporom in nasprotjem, negotovosti. Tudi preobremenjenost omogoča uveljavljanje in ženi upravičuje umik pred resničnimi potrebami sožitja.

Ob tem ostaja vloga očeta nejasna. Pomoč, ki jo večina žena od moža pričakuje in dobi, še ni enakovredno sodelovanje in tako samo potrjuje neenakopravnost ter odлага skupno iskanje. V normah in vrednotah moža in žene je družina še zmeraj predvsem ženina skrb, s katero žena dokazuje svojo ženskost. Nova, enakopravna vloga žene in moža, pa tudi staršev v družini ni jasno in nedvoumno ovrednotena.

Stopnja preobrazbe vlog moža in žene, očeta in matere določa razmere za otrokovo rast. Demokratična razmerja med starši in otroki, premagovanje razdalje med njimi, dejanska enakopravnost so odvisni od tega, ali se mož in žena znata in zmoreta zavestno odločati za demokracijo ali vsaj za zavestno oblikovanje razmerij. Velika večina mož in žena v raziskavi ocenjuje razmerja, ki jih živi, kot demokratična: pri tem misli predvsem na način odločanja in delitev odgovornosti pri pomembnih nakupih ali spremembah v družini. Večina v demokratizaciji razmerij ne vidi predvsem možnosti, da vsi izrazijo svoja pričakovanja, hotenja, možnosti za razčiščenje nasprotij. V družinah, s katerimi sem se pogovarjala, ni bilo navade pogovora in dogovora, malo pogovorov o tem, kako živijo svoje vsakdanje skupno življenje. Zakonci so ob tem govorili o nemoči, o strahu pred napetostmi in nasprotji. Zavestnemu oblikovanju razmerij so nadrežali beg v »mir«, kot so sami rekli.

### Razmerja med starši in otroci

Podobne lastnosti najdemo v procesih demokratizacije razmerij med starši in otroki. Marsikje že znamo ponuditi otroku možnost za soodločanje in prevzemanje odgovornosti ob pomembnih odločitvah, ne znamo pa mu še dovoliti in omogočiti, da nas spozna, ne upamo se mu izpostaviti. Otroku dajemo premalo stvarnih podatkov o sebi. Demokratizacija pomeni, da bomo znali slišati otroka tudi v tistih sporočilih, ki ne služijo zgolj našemu vodenju in usmerjanju. Odrasli se šele učimo, kako ponuditi

\* Dipl. psihologinja, profesorica Višje šole za socialne delavce v Ljubljani.

<sup>1</sup> Gabi Čačinovič-Vogrinič: Nekateri psihološki problemi spreminjanje družine in družinskih odnosov, Teorija in praksa št. 5—6, 1976, letnik XIII, str. 427—439.

otroku enakopravnost, sebe in otroka moramo učiti hkrati.

Podatki, ki so jih dali študentje VŠSD o lastnih izkušnjah pri odraščanju v družini,<sup>2</sup> presenečajo s skoraj soglasno sodbo, da staršev ne poznajo ali da jih poznajo slabo. Četudi čutijo naklonjenost drug do drugega, komaj kaj vedo drug o drugem. Za svoje odraščanje so dobili od svojih staršev vednost o tem, kaj je prav in kaj ne, dobili so izkušnjo varnosti. Z nasprotji, dilemami, negotovostmi so se obračali na vrstnike, ne na starše.

Lahko bi rekli, da so študentje dobili premalo uporabnih in dragocenih izkušenj o drugačnosti odraslih. Starši so v raziskavi govorili o samostojnosti svojih otrok, njihovo opisovanje skupnega življenja pa je pogosto pokazalo, da so njihovi otroci kratko in malo sami. Odrasli so se v svoji nemoči umaknili.

Demokracija ne more pomeniti, da bomo otroke prepustili samim sebi. Otrok v demokratičnih razmerjih potrebuje za odraščanje več pomoči ne pa manj. Zdi se, da je težko ohraniti generacijske razlike, pa vendar prenesti in ponuditi otroku svoje nazore, stališča, izkušnje; upoštevati in sprejeti otrokovo podobo o naših razmerjih in vendar ponuditi tudi lastno v skupno iskanje. Nikakor ne gre za to, da bi se odpovedali svoji odraslosti in postali vrstniki svojih otrok. Kot odrasli jim moramo ponuditi demokratična razmerja, našo izkušnjo odraslih potrebujejo, tako kot mi potrebujemo ohranitev generacijskih razlik, da bi jih naučili razumeti in upoštevati naš svet.

Pogosto smo naleteli na nesporazum v pojmovanju, da demokratična razmerja pomenijo predvsem dati otroku vso svobodo in pravice, in zdelo se nam je, da je tako pojmovanje demokracije lažje uresničljivo za številne starše, ki iz nemoči prepuščajo otroka komu ali čemu? Glagol »prepuščati« se ne more uporabljati brez dajalnika, ki niso in ne znajo biti kos bremenom negotovosti in nasprotij v procesih skupnega oblikovanja demokratičnih razmerij. Demokratična razmerja ne odpravljajo odgovornosti staršev z omejitve v skupnem življenju, dodajajo ji pa odgovornost otrok. Videli smo, da starši niti drug drugemu niti otroku ne dopuščajo spoznavanja in skupnega iskanja. Za otroka je izredno pomembna izkušnja, da oče

in mati v svojem ravnanju upoštevata drug drugega, da se znata dogovoriti, drug drugega razumeti. Upoštevati drug drugega pa je težje, kot zatekati se k idealiziranim modelom vlog.

Demokratična razmerja hudo bremenijo starše in otroke. Kratkoročno je za starše in otroke gotovo lažje živeti v družini, kjer so ukazi jasni in nezmotljivi. V številnih družinah danes, se zdi, patriarhalnih norm in vrednot ne morejo več zdrževati, demokratični preobrazbi pa niso kos in tako ostanejo negotovost nemoč, umik.

Na prvi pogled se zdi morda presenetljivo, kako malo danes otroci sodelujejo pri gospodinjstvih ali drugih skupnih opravilih v družini. Zdi se, kot da bi taka delovna vzgoja terjala preveč truda. Otrok noče več sodelovati samo zato, ker ga k temu zavezuje vloga otroka in ukaz staršev, večina staršev pa si ne zna skupaj z otrokom izbojevati sodelovanja, v katerem otrok ne bi zgolj izpolnjeval ukazov na ravni »odnesi smeti«, kjer bi dela, ki jih je za družino in v družini treba opraviti, postala skupna naloga vseh. Vse prepogosto mati preprosto naredi vse sama, vzame nase še delež otrok in tako še pripomore k temu, da se razmerja v družini ne spremenijo.

Namesto pogovorov, dogovorov in sprememb ostajajo vztrajanja pri idealiziranih modelih vlog (dobra, trpeča mati, močan in odločen oče) in laissez — faire v neki navidezni svobodi, polni negotovosti, ki starše in otroke pušča pravzaprav praznih rok.

Pri vajah smo nekoč s študenti prišli do vprašanja, ali se starši danes ukvarjajo s svojimi otroki, koliko časa jim posvečajo in kaj sploh pojem »ukvarjanje« pomeni. Študentje so skušali izraziti lastno izkušnjo s starši. Velika večina (80 od približno sto študentov) je poročala, da se s starši nikoli niso igrali, ne spominjo se staršev v igri, v sproščeni bližini. Številni so dodali, da si niso upali, ker se to ni delalo. Včasih se nam zdi, da bi danes lahko dodali, da ne znajo, ne utegnejo, morda se jim celo zdi nepotrebno ali nesodobno.

V višjih razredih osemletke in v srednji šoli socialni delavci in psihologi pogosto slišimo prošnje staršev, naj otroke primemo s »trdo roko«, naj ne popuščamo. Starši v svoji nemoči potrebujejo avtoritarno šolo, ne pa demokratične, šolo, ki bi ukrepala tam, kjer so sami nemočni.

Za zavestno spoprijemanje z razmerji v družini pa je potreben čas, tega si moramo vzeti, zanj se moramo odločiti. Pomanjkanje časa je dejstvo, pogosto pa tudi beg pred naporji so-

<sup>2</sup> Gabi Čačinović-Vogrinić: Socializacija v družini za družbo, referat na 6. kongresu psihologov Jugoslavije, Sarajevo, maja 1978.

očanja. Družinsko življenje se omejuje na tako imenovani skupni prosti čas. Zgodi se, da takrat starši želimo predvsem mir, sprostitve. Rajši se izognemo nasprotjem, kot da bi se izpostavili. Prepogosto pravimo »ni časa«, ne da bi preverili, ali ga ni, za kaj smo ga porabili in kaj nam je pomembno. Matere dobro vemo, da je lažje pospravljati ves dan po hiši kot biti zares z otrokom.

Demokracija v družinskih razmerjih ni čarobna palica, ki rešuje vsa nasprotja. V vsem doslej povedanem smo skušali poudariti, da demokratična razmerja postavljajo staršem in otrokom nove in pogosto težko rešljive naloge in dileme, da bremenijo njihova razmerja, ker terjajo soodgovornost in skupno iskanje. Pogosto je treba razlagati, dokazovati. Včasih odstopimo starši, ker nas otroci prepričajo o nesmiselnosti kake zahteve, včasih otroci. Pomembno je razumeti, da bo otrok v demokratičnih razmerjih sam postopoma prevzel del odgovornosti zase in za naša razmerja in nam pomagal takrat, kadar bomo odpovedali. V demokratičnih razmerjih do otroka je možnost, da vsi kdaj odpovemo. Tam, kjer se resnična nasprotja izrazijo in rešujejo, lahko vsakdo v družini prevzame vlogo člana, ki bo naredil korak naprej.

### Sklep

Kaj pričakujemo od družine danes starši, kakšen pomen ima družina za starše, zakonce? Starši potrebujejo za življenje z otroki odgovore na ta vprašanja, zavestne odgovore, odgovore, ki jih bodo znali podati tudi otroku. Z vsemi temeljnimi potrebami se obračamo v družino: tudi staršem pomeni družinsko razmerje varnost, ljubezen, uveljavljanje, samouveljavljanje, spoštovanje, samospoštovanje.

Družina postaja čedalje bolj odvisna od razmerij, ki jih živimo v njej, od smisla, ki jih ima skupnost za otroka, ženo, moža. Spremenjeni položaj žene v družbi in družini, nove pravne, pa tudi moralne in etične norme so družini vzeli zunanje opore in jo izpostavili. Teže je živeti v družini, kjer mora človek sam prevzeti odgovornost za njen obstoj, notranjo rast in razvoj.

Otroku ne moremo zagotoviti demokracije v vase zaprti majhni družini, temveč le v enakopravnosti človeka v šoli, vrtcu, družbi. Bistvo podružbljanja družine je v ustvarjanju razmer za to, da starši in otroci vplivamo na družbene procese, da vnesemo svojo odgovornost v sode-

lovanje s šolo in vrtcem, da v združenem delu razširimo svojo odgovornost na vse otroke. Podružbljanje pomeni, da npr. šola v svoj koncept delovanja vpleta spodbujanje staršev k sodelovanju in odgovornosti, starši se morajo prek lastnega otroka v šoli ali vrtcu spoprijeti z vprašanji šole in osebne vzgoje hkrati. Sodelovanje z vrtcem bi moralo starše naučiti postavljati nova vprašanja ob običajnih, npr. ali je otrok jedel.

Vzgojna nemoč staršev in učiteljev se začne v tistem trenutku, ko se pred nasprotji in napetostmi sožitja otroku umaknemo v lagodnost ali avtoritarnost. Ustvariti z otrokom razmere za enakopravnost ostaja odgovornost staršev. Vrednote humanizacije razmerij med ljudmi imajo to posebnost, da jih ni mogoče posredovati drugače, kot da jih ustvarjamo v življenju z otroki.

Morda pripisujemo prevelik pomen ozaveščanju vseh, ki delamo in živimo z otroci, o nuji, možnostih in težavah demokratičnih razmerij. V tem, kar ponujajo radio, tisk, televizija in filmi, niti mladi starši niti otroci ne morejo prepoznati, da so demokratična razmerja med možem in ženo, starši in otroki, učitelji in učenci družbena vrednota. Sodobna družina, ki jo srečajo na zaslonu, je vse prepogosto le meščanska družina z visokim standardom.

Smisel prizadevanj za vpeljavo predzakonskega svetovanja vidim v tem, da mladim ljudem omogočimo razmišljanje, spoprijemanje z vprašanji humanizacije razmerij v družini in mestom družine v družbeni stvarnosti, da jih spodbudimo k dejavnosti in ustvarjalnosti.

Morda ima ravno šola največ možnosti za učenje demokracije in enakopravnosti. Podajanje učne snovi omogoča samostojno delo in kritičen prispevek učencev. Pri preverjanju znanja jih lahko spodbudimo, da iščejo sami — ob tem jim seveda moramo dovoliti, da se zmotijo in zmoto popravijo. Skupne akcije učencev in učiteljev dajejo obojim priložnost, da bolje spoznajo drug drugega in sami sebe.

Ob tem si moramo postaviti tudi vprašanje, kakšno alternativo družinski vzgoji lahko ponudimo, če družina odpove. Kje se lahko otrok nauči sodelovanja, prijateljstva, solidarnosti, poslušanja?

V šoli ostaja poudarek le na individualni storitvi, na znanju posameznika. Vse preveč je tekmovalnosti, učenec dela zase in le kot posameznik se v šoli tudi potrjuje. Možnosti skupinskega dela se ne izrabljajo, v osnovni šoli

skoraj ni priložnosti, da bi otrok opravil nekaj skupaj z drugimi, kjer bi se naučil sodelovati, biti učinkovit skupaj z drugimi in med njimi.

Zdi se mi, da dilemo »demokratizacija razmerij ali nemoč« moramo postaviti, da bi jo rešili. Zavestna odločitev in naravnost za demokracijo postaja potreba osebnega in strokovnega dela nas odraslih kot staršev, vzgojiteljev, sve-

tovalcev, učiteljev. Ko vendar tvegamo demokracijo v razmerju do otroka, se vsi težko znajdemo v tej nuji, da upoštevamo otrokovo osebnost, nuji, ki bremeni in nas izpostavlja. Največ pomoči bomo dobili od otroka samega, če mu bomo omogočili, da prevzame del odgovornosti za naša razmerja ter tako sebe in nas varuje pred manipulacijo.

UDC 301.185.14

## The Family Today — A Democratization of Relations or Unpower

Čačinović-Vogrinič, Gabi, Professor of Superior School, Superior School of Social Work, Ljubljana

The present paper is based on the results of research concerning the family. By stating certain characteristics of the interpersonal relations, its results call attention to the socialization through which a child learns to live in selfgoverning, social relations. The position of man in our society, the changed situation of woman, equality of rights necessarily emanating from the equal participation of man and woman in assuring the material basis of the family, all this require a reformulation of all family roles.

Patriarchal norms and values regarding the family, regarding the role of woman, man and child, the ambivalent attitude towards equality of rights, insufficient social knowledge, lack of power to establish consciously proper relations in the family,

these factors represent the obstacles met with in our research.

The attained degree of family reform tending towards democracy requires today from parents as from children a conscious confrontation with the process of change. A decision in favour of democracy in the family signifies the opening of the family towards society and point to questions about the sort of participation offered to parents and children by the kindergarten, school and local community.

Equality of rights can not be assured to a child in a small family, oriented towards itself, but must issue from the equality of man in society, school and kindergarten. To realize this, parents and children need more stimulation from the broader community.